

pojedinih umjetnika, nego je bio uvjetovan, kako napominje autor, stanjem dostupnosti izvora i literature. Upravo zbog akutnoga nedostatka izvora neki umjetnici nisu dospjeli u očekivanu portretiranu zbirku. Osim toga, Vašš se nije detaljnije zadržao na političkom djelovanju umjetnika i njihovim političkim stavovima jer je to smatrao zasebnom temom. I takvu njegovu pristupu, koji je sasvim legitiman, autor ovih redaka ne nalazi nikakve zamjerke. Bratislava nakon Velikoga rata, sa svojom dinamičnom i šarolikom društvenom i kulturnom scenom, izranja u ovoj knjizi na površinu u svim svojim nijansama, bojama i okusima. U međuvremenu je iz tiska izašao i svojevrsni nastavak ove studije, *Između sna i jave: umjetnička boema u Bratislavi 1938.-1945.* (2018.), kojom Vašš obuhvaća bratislavsku „zlatnu boemu” u kontekstima Drugoga svjetskog rata. Zajedno s knjigom *Promijenjeni Parizom: slovački umjetnici i Pariz u 20. stoljeću* (2020.) Vašš završava ovu zanimljivu trilogiju ondje gdje je priča i počela, u gradu na Seini. Uvjereni smo da će knjiga Martina Vašša *Zlatna boema: umjetnička boema u Bratislavi 1920.-1938.*, osim što donosi mnogo novih istraživačkih rezultata iz slovačke kulturne povijesti i povijesti svakodnevnoga života toga razdoblja, obogatiti i spoznaje hrvatskoga čitatelja i potaknuti ga na nova promišljanja povijesti srednjoeuropskoga prostora u prvoj polovini prošloga stoljeća.

Ivica Šute

Klaus Buchenau, *From Grand Estates to Grand Corruption: The Battle Over the Possessions of Prince Albert of Thurn and Taxis in Interwar Yugoslavia* (Paderborn: Brill/Schöningh, 2023), XVIII + 184 str.

Istraživanje korupcije u prošlosti zanimljivo je i relativno novo polje, barem iz percepcije historiografije koja se odnosi na hrvatsku prošlost. Osim sad već antologijske knjige Zvonimira Kulundžića *Politika i korupcija u kraljevskoj Jugoslaviji*, izdane prije više od pola stoljeća u Zagrebu, a pisane više popularno nego znanstveno, ovoj se temi u istom razdoblju zapravo nitko nije previše posvetio. Stoga je pojava nove knjige o istom fenomenu, o kojem gotovo svakodnevno doznajemo nešto novo iz medija, uvijek dobrodošla pojava. Pogotovo kad se, kao ovaj naslov, radi o dugotrajnom primjeru, koji je rezultirao velikim mnoštvom izvora. Njih je potom autor, služeći se primjerenim metodama te povezujući s dosadašnjim saznanjima raznih humanističkih i društvenih znanosti, vrlo dobro istražio te narativno povezao u jedinstvenu monografiju.

Klaus Buchenau (r. 1967.) doktorirao je povijest 2006. na Berlinskom slobodnom sveučilištu. Od 2013. radi kao predavač povijesti jugoistočne i istočne Europe na Sveučilištu u Regensburgu. Baš mu je ta funkcija, ponajviše rad sa

studentima na seminarima, bila presudna da počne istraživati arhiv poznate velikaške obitelji Thurn und Taxis, koji se također nalazi u Regensburgu – i tako započne slagati mozaik ove priče. Obitelj Thurn und Taxis kupila je u drugoj polovini XIX. stoljeća velike zemljišne posjede, ponajviše šumske komplekse u današnjoj Hrvatskoj, koji su obuhvaćali gotovo 38.000 hektara, najvećim dijelom u kotarima Delnice, Karlovac, Sisak i Velika Gorica. Njih su nastojali urediti da bi oni od početka XX. stoljeća mogli davati što veće prihode. Tu se ispriječio Prvi svjetski rat, kad se toj obitelji u procesu agrarne reforme pokušalo oduzeti spomenute bogate posjede. Ova knjiga opisuje taj proces koji je trajao od 1918. pa *de facto* sve do konačnoga razvlaštenja nakon Drugoga svjetskog rata, tijekom kojega je velikaška obitelj Thurn und Taxis nastojala raznim sredstvima, od diplomatskih pritisaka sve do pokušaja potplaćivanja najviših jugoslavenskih državnih dužnosnika, očuvati svoje posjede i prihode koji su iz njih proizlazili.

Monografija *From Grand Estates to Grand Corruption* podijeljena je na uvod, potom dvanaest poglavlja razrade te zaključak. Nakon toga slijedi vrlo koristan kratak kronološki pregled najvažnijih događaja vezanih uz procese opisane u knjizi, popis kratica, tablice s usporedbom vrijednosti tadašnjih valuta i prosječnih plaća, popis izvora te imensko kazalo.

Nakon uvoda („Introduction”, str. VII–XVIII), koji opisuje motivaciju i metode te teorijske postulate istraživanja, slijede kraća poglavlja „The Site of the Story: Interwar Yugoslavia” (str. 1–7) i „Wood as a Resource” (str. 8–18), koja nas upoznaju s osnovnim vremenskim, mjesnim te materijalnim (važnost šuma, tj. drva) okvirom istraživanja.

Slijede glave „Coping with a New Reality: Overview, 1918–1924” (str. 19–32), „Informal Pressures Everywhere: The Struggle for Desequestration, 1922–1925” (str. 33–47) i „From Hope to Catastrophe: Overview, 1924–1934” (str. 48–54), koje kronološki opisuju odnose velikaške kuće Thurn und Taxis prema procesu stavljanja sekvestra na njihovu imovinu nakon kraja Prvoga svjetskog rata u monarhističkoj Jugoslaviji. Nadalje, opisuju kako su se ta obitelj i njihovi agenti u nadolazećim desetljećima pokušali suprotstavljati očigledno lošem gospodarenju formalno još uvijek njihovim imanjima, tražeći odštete za očite prekobrojne i protupravne sječe te nastojeći svim silama spriječiti provedbu najavljene agrarne reforme kojom su dijelovi ili cjeline njihova posjeda trebali biti potpuno izvlašteni i dodijeljeni lokalnim seljacima ili državi na upravljanje.

Poglavlja „Frustrations with an Agent: The Princely House and Jakov Čelebonović” (str. 55–64), „When Bribes Don’t Help: Regensburg’s Second Disillusionment, 1931–1932” (str. 65–95), „How to Influence the Value of a Forest: Paid Forestry Expertise” (str. 96–111) i „The Peasants – Tokens and Players” (str. 112–121) predstavljaju središnje dijelove istraživanja. U njima autor tematski izdvaja razne aktere uključene u pitanje sudbine spomenutih posjeda. Iako će se velikaška kuća Thurn und Taxis izravno ili preko svoje uprave u Jugoslaviji oslanjati najviše na usluge dobro plaćenog, a s vlastima umreženog

beogradskog odvjetnika Jakova Čelebonovića, uz njega su u nekoliko navrata tražili i druge kontakte koji su im mogli osigurati jamstva da će imanja *de facto* biti vraćena u njihov posjed, a odštete za utvrđenu prekomjernu sječu šuma isplaćene. U tom segmentu Buchenau opisuje cijelu piramidalnu shemu Čelebonovićeve grupe, zatim i drugih istaknutih ljudi na koje su se u nekom trenutku agenti obitelji oslanjali (npr. Lav Mazzura, Vjekoslav Rotkvić). Naglasak je stavljen na njihove veze, napose s istaknutim političkim osobama u državi. Na sličan je način opisao pokušaje utjecaja na šumarske stručnjake, od kojih su neki iskreno ili za naknadu javno stali na stranu velikaške obitelji, a drugi ipak jasno istupili protiv njihovih zahtjeva. Autor isto tako nastoji uvidjeti koja su bila očekivanja i realnost pogleda seljaka koji su živjeli kraj posjeda, a bili su zainteresirani da dobiju njihov dio u procesu agrarne reforme. Ipak, kao i sve druge aktere, seljačke mase opisuje kao podložne raznim manipulacijama.

Konačnu sudbinu posjeda objašnjavaju poglavlja „From Catastrophe to Solution: Overview, 1935–1939” (str. 122–134), „Hall of Justice, Market of Influence. The Lawsuit at the Belgrade District Court, 1935–1937” (str. 135–148) te „The Aftermath: The House of Thurn and Taxis and its Croatian Possessions Since 1941” (str. 149–155). U njima se opisuje kako je obitelj uspjela, koristeći se sve boljim vezama dviju država te utjecajem njemačke diplomacije na Jugoslaviju, načelno ući u svoj posjed. Ipak, nije to bilo bez problema. Naime, sredinom tridesetih godina mnogi glavni akteri prijašnjih napora potkupljivanja u Jugoslaviji uhićeni su te su trebali biti izvedeni pred sud. Iako je ta afera, o kojoj je opširno pisao i onodobni tisak, završila bez podizanja optužnica, ostavila je veliki trag, posebno na međusobne odnose unutar pojedinih grupa. Čelebonović je konačno maknut iz svih kombinacija, a Jugoslavija se, opet nakon njemačkoga lobiranja, obvezala platiti određeno obeštećenje. Ipak, Drugi svjetski rat poremetio je te planove, pogotovo jer Nezavisna Država Hrvatska nije htjela plaćati obeštećenje obitelji Thurn und Taxis. Socijalistička Jugoslavija je nakon kraja toga globalnog sukoba jednostavno nacionalizirala sve njihove hrvatske posjede, koji su tako postali državno vlasništvo sve do procesa restitucije koji se počeo odvijati na hrvatskim sudovima u posljednjim desetljećima.

Tekst knjige završava zaključkom („The Rules of the Game: A Short ‘grammar’ of Corruption”, str. 156–169), u kojem autor posebno ističe osnovne postulate korupcije koji su vidljivi na primjeru ove studije slučaja za svaku od uključenih strana.

From Grand Estates to Grand Corruption nesumnjivo je zanimljiv i vrijedan naslov. Ono što bih naglasio kao izvjesni manjak određene su greške na koje se teško može zažmiriti. Neću ovdje toliko isticati stvari s kojima se ne slažem s autorom. Recimo, ne smatram da se Jurja Demetrovića u doba kad se nalazio na čelu nekoliko raznih ministarstava u jugoslavenskim diktatorskim vladama od 1932. do 1934. može okarakterizirati kao „ljevičarskoga, proseljačkog političara” (str. 72). Uočljive su i manje pogreške koje bi mogle

biti tipfelari. Primjerice, sarajevska izdavačka kuća nije Veselin Marleša (str. 115, 176), nego Veselin Masleša. U nadolazećim odlomcima nastojat ću ipak naglasiti neke očigledne faktografske greške u tekstu.

Buchenau piše da je „crnogorski političar” Puniša Račić (koji se sam opisao kao „Srbin Crnogorac”) 19. lipnja u beogradskoj Narodnoj skupštini pucao u Stjepana Radića te ranio ili ubio još tri zastupnika Hrvatske seljačke stranke (HSS) (str. 4). Ipak, skupštinski atentat zbio se 20. lipnja 1928. te su u njemu uz Stjepana Radića ustrijeljena još četvorica zastupnika HSS-a.

Aleksandar I. Karađorđević je 1920. bio regent (str. 21), a tek će u kolovozu 1921. postati kralj Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Pavle Karađorđević nije se sam proglasio regentom 1934. namjesto maloljetnoga kralja Petra II. (str. 7), nego ga je u tročlano Namjesništvo koje je upravljalo državom svojom oporukom imenovao kralj Aleksandar I.

Danilo Dimović bio je pravnik i političar, definitivno ne etnički Hrvat kako ga se u knjizi opisuje (str. 37). Nekad član Srpske narodne organizacije u Bosni i Hercegovini, a u trenucima kad ga autor spominje 1924. istaknuti član Samostalne demokratske stranke. Kako je ta stranka tada bila na vlasti u državi (razdoblje tzv. pašićevaca-pribićevićevaca ili PP vlade), mogao je lobirati među stranačkim kolegama.

Najviše grešaka ima pri navođenju imena. Poznati međuratni političar i ministar iz Bosne i Hercegovine bio je Halid-beg, ne Hamid Hrasnica (str. 37, 45). Drugom bivšem ministru osobno je ime bilo Mirko, ne Mario Neudorfer (str. 79). Susak, kako piše autor (str. 13), izgledno se odnosi na Sušak, tada zasebni grad, danas integralni dio grada Rijeke. Ivan Subotić nije bio vjerojatni sin Stanka Subotića (str. 73). Ivanov otac bio je Vojislav Subotić, poznati liječnik i jedan od osnivača beogradskoga Medicinskog fakulteta.

Milovan Žanić bio je 1925. zastupnik Hrvatske zajednice u Narodnoj skupštini, a ne HSS-a kako navodi autor (str. 38). Zato i jest javno istupio protiv onoga što je smatrao HSS-ovom šutnjom o pitanju korupcije ministra Ede Lukinića. Oto Frangeš kojega autor navodi (str. 65) nije bio zamjenik ministra za agrarnu reformu 1929. – 1931. jer je takvo ministarstvo ukinuto reorganizacijom ministarstava nakon uvođenja Šestosiječanjske diktature 1929. godine. U spomenutom razdoblju zapravo je bio ministar poljoprivrede Kraljevine Jugoslavije – što je kudikamo bitnija funkcija.

Usput bih istaknuo da su izračuni prosječnih plaća državnih službenika, čini mi se, nedovoljno precizno navedeni, tj. da su u knjizi na str. 30 i 172 vjerojatno opisani samo osnovni iznosi. Razni dodaci, npr. položajni dodaci, dodaci za skupoću, dodaci za neprekidnu službu, tzv. periodske i druge povišice, koji su često premašivali osnovni iznos plaće, nisu uzeti u obzir.

Senat nije bio gornji dom parlamenta Kraljevine Jugoslavije ni najviše žalbeno sudište u državi (str. 81). Iako se o tome može diskutirati, u osnovi su Senat i Narodna skupština bili izjednačeni po ovlastima i zakonodavnoj inicijativi. A radi trodiobe vlasti Senat, koji je svoje prve sjednice i imao početkom

1932., nije mogao odlučivati o žalbama na provođenje pojedinih zakona, za što su bili zaduženi sudovi, nego eventualno mijenjati postojeće zakonske propise i tako utvrđivati kako će se oni provoditi u budućnosti.

Isto tako, iako autor navodi da je djelovanje Želimira Mažuranića bilo manje upadljivo jer tada nije bio član vladajuće stranke (str. 138), upozorio bih da je on zapravo bio jedan od istaknutijih ljudi bliskih režimu. Kao takav, najprije je bio jedan od ministara u jugoslavenskim diktatorskim vladama nakon 1929., a potom je u nekoliko navrata kraljevim ukazom (ne izborima) bio postavljen za člana Senata Kraljevine Jugoslavije. Dapače, u listopadu 1936. postao je predsjednik Senata.

Zaključno moram istaknuti da je unatoč navedenom *From Grand Estates to Grand Corruption* monografija u kojoj autor iznimno precizno ocrtava konture sustavne korupcije u doba Kraljevine Jugoslavije. Akteri tih događaja, koruptivne mreže (piramide), strukturne i situacijske promjene u tadašnjem jugoslavenskom društvu i državi opisani su kombinacijom klasičnoga historiografskoga deskriptivskog pristupa i saznanja istraživanja srodnih tema. Arhivsko istraživanje bilo je, kao što je istaknuto, vrlo detaljno, pri čemu je konzultirano šest arhiva iz Njemačke, Hrvatske i Srbije. Prikupljeno gradivo je raznorodno, ali i izrazito komplementarno, te na temelju pogleda raznih aktera uključenih u taj slučaj autor vrlo vješto sastavlja ovu hvalevrijednu studiju slučaja korupcije u međuratnoj Jugoslaviji.

Stipica Grgić

Mateja Čoh Kladnik, Jelka Piškurić, *Kazen naj obsojenca prevzgoji. Kazenske ustanove v Ljubljani in okolici, 1945 – 1954* (Ljubljana: Studijski center za narodno spravo, 2024), 326 str.

Tema postojanja kaznenih ustanova (logori, zavodi za prisilni rad, kazneno-popravni domovi, radni i okružni zatvori te zatvori Službe državne sigurnosti) na prostoru Jugoslavije od kraja Drugoga svjetskog rata pa sve do sredine pedesetih godina i danas je vrlo aktualna u historiografiji, ali i u široj javnosti. Ne baš česta i detaljna arhivska građa svakako otežava cjelovita istraživanja. Ova knjiga nastavak je istraživanja predstavljenog u monografiji pod naslovom *V senci Beethovne* 3, koju su 2022. u Ljubljani priredile Mateja Čoh Kladnik i Petra Grabovec.

U novom nastavku autorice Čoh Kladnik i Piškurić na temelju brojnoga arhivskoga gradiva i memoarske literature opisuju pozadinu rada zatvorskih ćelija kao integrativnoga dijela kaznene politike nakon Drugoga svjetskog rata u Sloveniji. U uvodnom dijelu (str. 7–19) ispravno navode da je Komunistička partija Slovenije na kraju rata revolucionarnim putem ovladala političkim,